

Psychopathologie van de misdaad

Bespreking van Frédéric Declercq (Red.) 'Seksuele, geweld- en levensdelicten. Psychopathologie van daders.' Leuven-Vorburg: Acco, 2008, ISBN 978-90-334-6859-9, 320 blz., 32.- Euro

In *Tijdschrift voor Psychoanalyse* 2010/10 p 59-61

Mark Kinet

Zoals bekend speelt trauma in de psychopathologie van veel psychiatrische patiënten een belangrijke rol (cf. Thys en Vermote, 1995). Met de dader(s) komen psychoanalytici e.a. hulpverleners echter niet vaak in aanraking. De publicatie van *Seksuele, geweld- en levensdelicten. Psychopathologie van daders*, onder redactie van Frédéric Declercq, doctor in de psychologie, psychoanalyticus en gerechtsdeskundige (UGent) mag dan ook uitzonderlijk en relevant heten. Hij had bovendien al een boek op zijn naam staan waarin hij op klinisch pertinente wijze de 'late' Lacan in het Nederlands taalgebied introduceerde (2000).

Het boek bestaat uit twee delen: het eerste en langste zal psychoanalytisch therapeuten het meest interesseren en behandelt daderprofielen. Het tweede bespreekt de werkzaamheden van artsen, psychologen en maatschappelijk werkers in het Belgische gevangeniswezen. Over het laatste slechts dit. Het is een triest feit dat hier in deze tot voor kort middeleeuwse toestanden golden. Slechts sinds een tweetal decennia doet zich enige inhaalbeweging voor. Desalniettemin blijft de achterstand (bijvoorbeeld in vergelijking met Nederland) schrijnend. De meeste psychiatrische patiënten zitten gewoon tussen andere gedetineerden. Ze blijven grotendeels verstoken van adequate behandeling en van de nodige kwantitatieve en kwalitatieve deskundigheden.

In het eerste deel verzorgt Declercq zelf een aantal bijdragen over het seksueel misbruik van kinderen en seksueel geweld ten aanzien van vrouwen. Dan stelt hij (op zeer verhelderende wijze) het onderscheid tussen 'predatorisch' en affectief geweld aan de orde. Als voorbeeld geeft hij de kat. Ze kan (zoals elk roofdier) *koudbloedig* haar prooi besluipen of -in het nauw gedreven en *warmbloedig*- haar klauwen uitslaan. Ook wijdt hij een kritische bespreking aan forensisch psychologische controversen, zoals de (authentieke vs gesimuleerde) amnesie bij daders en (de betrouwbaarheid van) het geheugen van slachtoffers en getuigen. Andere contribuanten sluiten af met interessante hoofdstukken over psychopathie, jeugddelinquentie en het verband tussen psychose en criminaliteit.

Declercq bespreekt grondig de ontstaansgronden, motieven en de dynamiek van gewelddaden en de persoonlijkheidsstructuren van daders. Het eerste onderscheid dat wordt uitgewerkt is dat tussen extrafamiliaal en incestueus kindermisbruik. Bij het eerste gaat het om perverse en psychopathische daders. Hier wordt nader onderscheiden tussen de pervers als 'advocaat van zijn genot' en de psychopaat als 'advocaat van zijn persoon'

(p 20 e.v.). Dan volgt een gedetailleerde analyse van hun differentiële diagnose: verleiding vs verlokking en geweld, hechting vs onthechting, splitsing tussen het perverse scenario en 'intacte' zones van psychisch-moreel functioneren vs de 'impression management' en 'mask of sanity' (p 29) die de psychopaten kenmerken en waardoor ze zelfs kunnen uitblinken in schijnbare deugdzaamheid. De laatste zijn dan niet alleen seksuele, maar doorgaans (door hun versatiliteit) 'mixed offenders' (p 25, met excuus voor het onvertaalde Engels dat binnen de forensisch psychologische literatuur nu eenmaal overheerst). Incestueus kindermisbruik blijkt een heel ander gegeven zowel qua *modus operandi* als qua psychopathologie van de dader. Typische partnerrelatie- en gezinsconstellaties worden beschreven, met een bewonderde vader, een afhankelijk-onderdanige vrouw, loochening en behalve (en in contrast met) grensoverschrijdend gedrag uitgesproken conventionaliteit en relatief behoud van diverse andere waarden en normen. In een overzichtelijke tabel (p 39) worden perversie, psychopathie en incest mooi van elkaar onderscheiden.

In de volgende drie hoofdstukken wordt eerst seksueel geweld ten aanzien van vrouwen geanalyseerd. Verschillende types van verkrachter passeren de revue, in een spectrum gaande van 'date rape' naar de sadistische verkrachting. Aan de ene kant is de agressie *instrumenteel*, aan de andere *preferentieel*. Bijzondere aandacht gaat naar geweld in het kader van een psychose (p 58 e.v. en 95 e.v.). Het sadisme richt zich dan niet zozeer op de persoon maar op het lichaam (c.q. de erogene zones). De geweldpleging is een poging seksuele onlust te temperen i.p.v. lust te verhogen, het delict ontstaat a.h.w. *ex nihilo*, deviante fantasieën zijn egodystoon, de dader *wil* in zekere zin gevangen (geholpen) worden (p 60).

Het uitgewerkte onderscheid tussen warmbloedig en koudbloedig geweld wordt overtuigend gedocumenteerd. Ten slotte worden persoonlijkheidsstructuren en vormen van dynamiek aan deze vormen van geweld(pleging) gerelateerd. Partnergeweld bij het borderline-dysfore type of bij het dwangneurotisch-overgecontroleerde type heeft dan een heel ander 'cachet' dan geweld en moord in het kader van een psychopathische dynamiek. Het eerste heeft vaak te maken met het tenietdoen van een dreigende breuk in een veelal symbiotische relatie, terwijl het andere louter is ingegeven door het willen bereiken van een of ander (narcistisch, seksueel, financieel e.a.) gewin of genot. Ook hier zorgt een overzichtelijke tabel (p 72) voor een elegante differentiaaldiagnose. Declercq schetst een herkenbaar portret van de psychopaat (p 99-107) dat hij stoffeert met allerlei psychofysiologische data over hun (gebrek aan) arousal. Bij geweldpleging beleven zij slechts vreugde, geluk of opwindning. Doelgerichte controle of vernietiging van aversieve stimuli is wat nagestreefd wordt en het delict gaat gepaard met een verhoogd, eerder dan een verlaagd bewustzijn. Zij *kennen* wel gevoelens, maar louter cognitief: 'They know the words, but not the music' (p 103). Astrid Boelaert werkt iets verderop deze psychopathie (ook test-)psychologisch uit, waarbij er o.a. aan wordt herinnerd dat de meeste psychopaten niet de gevangenis, maar (bijv.) het bedrijfsleven bevolken (cf. 'snakes in suits', p. 148). Af en toe weten dergelijke psychopaten de geestelijke gezondheidszorg binnen te glippen met het oog op een of ander gewin. Dit boek draagt er dan zeker toe bij hun vriendelijke en opportunistische gladheid te (helpen) doorzien.

Ten slotte vermeld ik nog de kritische beschouwingen die Declercq wijdt aan het geheugen van daders en slachtoffers. Daders ageren vaak automatisch of *mindless* (p

118). Bij *'passage à l'acte'* (als niet-talige doorbraak van het Reële c.q. het ongementaliseerde van acting-out te onderscheiden) is het individu als bewust oordelende instantie afwezig (p 118). Amnesie kan dan een exponent zijn van emotionele *arousal*. Vergeten inhouden zijn *'available'* maar niet *'accessible'* (p 121). Anderzijds blijkt bijvoorbeeld dat 'slachtoffers' zich van traumatische gebeurtenissen 80% accuraat herinneren. De overige 20% gaat om perifere details (p 116). Onderzoek toont aan dat extreme gebeurtenissen beter worden onthouden dan neutrale of positieve (p 125). Ook Freud sprak i.v.m. trauma al van *hypermnesie* i.p.v. *amnesie*. Herinneringen zijn nauwkeuriger naarmate het trauma ernstiger was. Er is wel *'tunnel vision'* en *'boundary restriction'* (p 131), gevolg van een zekere *'weapon focus'*: het 'wapen' is kritisch aversief en trekt de aandacht naar zich toe (p 133).

Volgens Leopold Szondi *'Kain regiert die Welt'* en in het oedipusverhaal is moord de duistere keerzijde van de incest. In onze dromen en fantasieën zijn we dan ook allemaal potentiële delinquenten. Voor psychoanalytici die soms huiveren van al te (half)zachte ontwikkelingen binnen hun wetenschap is dit boek dan ook een aanrader die een mogelijke doorbraak van dergelijke misdadige elementen herinnert.

Declercq, F. (2000) *Het reële bij Lacan. Over de pulsie en de finaliteit van de analytische kuur*. Gent: Idesça.

Thys, M. & Vermote, R. (1995) *Trauma en taboe. Psychoanalytische beschouwingen over incest*. Leuven-Apeldoorn: Garant.

Mark Kinet is coördinator van de reeks 'Psychoanalytisch Actueel'. Zijn laatste boek: *'De Wetenschap van de Liefde en de Kunst van de Computeranalyse'* (2008).

www.markkinet.be